

СЪЩНОСТ И ОСОБЕНОСТИ ПРИ РАЗВИТИЕТО НА ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ — ПОГЛЕД ВЪРХУ НОРМАТИВНИТЕ И КОЛЕКТИВНИ ДЕЙСТВИЯ НА ГРУПИТЕ

П. Митева

Институт за изследване на населението и човека при БАН

polimira.miteva@gmail.com

Резюме. Статията ще разгледа структурата и някои характерни особености на предразсъдъка, както и парадоксални явления, свързани с него. Основните тези, които работата подкрепя, се базират на анализите на Джон Диксън и Марк Левин (2012) относно ролята на междугруповите емоции за развитието на предразсъдъци и дискриминация и на Крандал (2002) за влиянието на социалните норми върху предразсъдъците.

Ключови думи: предразсъдъци, социални норми, про-малцинствени политики, междугрупов контакт

ИЗНЕОДВАЩИ ЕФЕКТИ НА ПОЗИТИВНИТЕ ЕМОЦИИ КЪМ ПОДЧИНЕНАТА ГРУПА

Дефинициите за „предразсъдък“ на много автори включват определението „негативна нагласа“. По-рядко се срещат обяснения, включващи възможността той да бъде както отрицателен, така и положителен, и в научната литература предимно се изтъква неговото негативно значение.

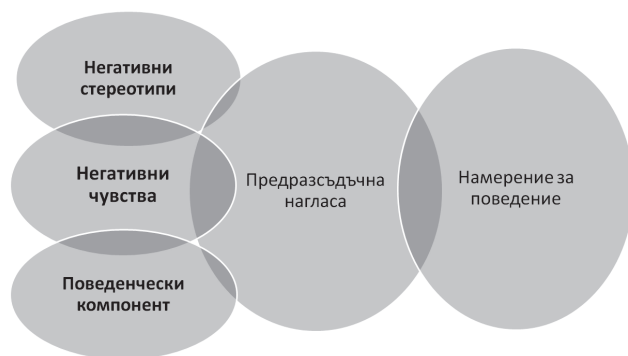
Джон Дакит (Duckitt, 1992) посочва, че в литературата съществуват три различни подхода за дефиниране на предразсъдъка като нагласа: еднокомпонентен, двукомпонентен и трикомпонентен (вж. Ганева, 2009: 27-29). Според еднокомпонентния модел стереотипизираните вярвания пре-
рстват в предразсъдъчни нагласи и наме-

рение за действително дискриминиращо поведение.

Основни елементи на предразсъдъчната нагласа при двукомпонентния модел са негативни стереотипи и негативни чувства. Този модел също завършва с намерение за поведение или реално поведение.

Трикомпонентният модел определя предразсъдъчната нагласа като изградена от когнитивен, афективен и поведенчески компонент. Тя провокира предимно негативно поведение.

Отрицателните стереотипи, емоции и преживявания, които могат да формират предразсъдъчната нагласа ясно очертават рамката на предразсъдъците като продукт на негативизъм на няколко нива. Логично би било допускането, че позитивните емоции и преживявания биха противодействали на формирането и изпитването на предразсъдъци. Дали това наистина е решението за един по-толерантен и мултикултурен свят, разглеждат Джон Диксън и Марк Левайн. Те отбелязват тенденцията изследователите да акцентират предимно върху ролята на антипатията в дискриминационните отношения между групите (Dixon and со., 2012).

Джакман прави извода, че в условия на дълготрайно установено междугрупово неравенство не е функционално или осъществимо да се поддържат постоянно негативни отношения (Jackman, 1994). Други източници сочат, че през периода на робовладелството в САЩ се наблюдават примери, доказващи горното твърдение. В архиви на робовладелци се намират лични бележки, споменаващи доброта и угаждане в поведението към „преданите роби” и такива, които осъждат бичуването, заради мъжка страст или злоба. Дали тези свидетелства за почитане на човешкото и осъждане на „животинското” поведение са несъвместими с концепцията за робство?

Анализ на Джановезе и Джановезе потвърждава, че е точно обратното (Genovese & Genovese, 2005: 368). Робовладелците, имащи благосклонни нагласи към робите си използвали това, за да затвърдят и оправдаят статуквото, разглеждайки го като взаимнозависими отношения, които изграждали връзка на интереси и окуражавали християнското поведение.

Оказването на помощ като средство за запазване на неравнопоставеност също представлява интересна гледна точка. Помагането се възприема като възвишен акт на съпричастност, безкористност и загриженост. Затова се използва и като инструмент за измерване на редуцията на предразсъдъците.

Някои аспекти на подпомагането несъщитно могат да наложат статусни различия - силата, която притежава даващият и нуждата, която изпитва получаващият. По този начин помощта представлява средство за поддържане на подчиненост/зависимост и неравенство. Този феномен, се проявява при общества с нестабилни йерархични структури.

Интерес представлява сравнението на теорията за амбивалентния сексизъм с поддържането на предразсъдъци. Сексизмът се дели на враждебен, който се характеризира с явна враждебност към жени, оспорващи мъжката сила и на доброжелателен, който третира жените, поддържащи доминантната позиция на мъжете, като нежни и крехки създания, на който липсва авторитет и независимост. Подобно на свидетелствата от робовладелците в САЩ

при доброжелателния сексизъм доминантната група (мъже, робовладелци) изразяват загриженост, съпричастност и любов към подчинената група. Налице е дискриминация без негативизъм в нагласите.

В национално изследване върху расовите нагласи в САЩ, Джакман доказва, че 39% от белите американци, които изразяват чувства на приемане към афроамериканците, също така изразяват консервативни нагласи към политики, насочени към расово равенство - още едно доказателство, че дискриминацията може да съществува при липсата на антипатия (Jackman, 1994).

Има два основни модела за намаляване на дискриминацията – модел за редуциране на предразсъдъците и модел за колективно действие. Докато първият модел е насочен към членовете на облагодетелстваната група - към индивида и към емоционалното му реабилитиране, вторият модел е разглежда подчинената група и обединените - действия в посока извоюване на права в законодателната сфера. Този модел също така включва изпитването на негативни междугрупови емоции като гняв и чувство за лишене, които помагат неправдата да се очертае и разпознае и така да възникне желание за промяна на статуквото. Може да се каже, че целта на този модел не е да потуши, а да прояви на преден план статусните и правни различия.

В две национални проучвания в ЮАР, Диксън и кол. изследват връзката на междурасовия контакт и подкрепата на населението на политики, компенсирани наследството на апартейдите (Dixon and co. 2007, 2010a). Учените установяват, че за белите междугруповите успешни контакти са позитивно свързани с подкрепа на посочените политики, а при цветнокожите се проявява обратното – негативна връзка. Това парадоксално явление сочи, че контактът при белите хора действа благоприятно при одобрение на правните мерки, а при цветнокожите – потискащо към готовността за социална промяна.

През 2011 г. Какъл докладва, в едно съвременно изследване, за т.нар. „уповащ ефект“ на контактът върху готовността на

цветнокожите да се включат в колективни действия (Cakal, 2011). Позитивният контакт с белите се асоциира директно с намалена готовност за участие в групови действия, модерирайки усещането на участниците за относително лишене. Важно уточнение е, че това се наблюдава при хора, които имат сравнително високи нива на контакт с бели. При лица, които имат сравнително редки контакти с бели, чувството за относително лишене се свързва позитивно с тенденцията към колективни действия. Тези ефекти не се отнасят единствено за ЮАР. Подобно на гореописаните случаи, лонгитюдно проучване в университетски кампус показва, че сприятеляването с бели студенти намалява възприетата расова дискриминация и етническият активизъм при афроамериканците, латиноамериканците и американците от азиатски произход. Тези данни са в унисон с контактната хипотеза на Олпорт, но заедно с толерантността и положителните отношения се проявява и неусетното примиряване с установените нагласи и отношения.

Влиянието на социалните норми върху изразяването на предразсъдъци

Особено внимание заслужават психологическите процеси, съпътстващи потискането на предразсъдъците в модерните общества. Редица автори определят предразсъдъците днешно време като старомодни и твърдят, че бележат устойчив спад. Може да се приеме, че едно от най-големите предизвикателства пред социалната психология е разминаването между нагласи и поведение, а в нагласата „се съдържа обща социалнопсихична репрезентация на съдържанието на възгледи, оценки и на възможното съответно поведение....” (Зографова, 1992: 86).

Крандал поставя интересни въпроси, свързани с тази тенденция – „До каква степен спадът в изразяването на предразсъдъци отразява вътрешна промяна в нагласите?”, „До каква степен е налична интернализация на социалните норми” или просто промяната говори за конформизъм

(Crandall, 2002: 360). Данни, сочещи ниски нива на открити и високи нива на маскирани предразсъдъци говорят за съгласие, подчинение, промяна на поведението, без да е налична такава (промяна) в личните възгледи.

Според теорията на груповата норма на Шериф и Шериф индивидът гради своите нагласи към членове на външни групи не толкова въз основа на собствен опит, а на базата на мнението на по-старшите членове на референтната група (Sherif & Sherif, 1953). Възприетата нагласа служи за стандарт при ситуации, в които липсват представители на желаната група. Според Шериф, личната гледана точка е просто усвоената гледна точка на групата.

Крандал проверява това в серия любопитни изследвания. Той развива лист със 105 групи, които са мишени на предразсъдъци. Измерва социалната приемливост за изразяване на предразсъдъци към всяка група. Резултатите показват, че в отрицателния полюс са групи като наркодилъри, терористи, изнасилвачи, по средата – алкохолици, мързеливи хора, комарджии, а в положителния полюс – хора с недъзи, жени домакини, фермери. След това лицата определяли „нормативността“ на предразсъдъците трябва да посочат своите предразсъдъци към дадените групи. Резултатите показват, че корелацията на двете променливи е $r = ,96$, което обозначава, че мерят едно и също нещо т.е. лицата съобщават собствените си предразсъдъци спрямо това, колко те са социално приемливи. В следващ експеримент изследователят мери връзката на обществено приетата дискриминация с изразяването на предразсъдъци. При измерването на социално приемливата дискриминация към посочените групи се наблюдава силна позитивна корелация с посочените нива на социални предразсъдъци. Това означава, че ако е „нормално“ да се изразяват предразсъдъци, значи е „нормално“ да се изразява и дискриминация спрямо обекта. В тези резултати ясно личат нормативните релси, по които се движат персоналните нагласи. Те обаче не доказват дали индивидът е възприел груповите

вярвания като свои или действия в съгласие, за да не се конфронтира със социума.

Расистките шегги са начин за изразяване на предразсъдъци и враждебност. Има данни, че чрез хумор индиректно може да се установи йерархична структура. Крандал тества 10 универсални расистки шегги с 10 таргет групи на предразсъдъци от първото му изследване. Резултатите показват, че обидата в шегата е свързана със социалната приемливост на предразсъдъците – колкото по-неподходяща група засяга шегата, толкова по-обидна се оценява и обратното.

От друга страна, той доказва, че шегата се намира за по-смешна, когато предразсъдъците са социално приемливи и обратното – шегата е по-малко смешна, когато е насочена към групи като слепи или умствено останали хора. Тъй като говорим за едни и същи шегги, комбинирани с всяка таргет група, не може да става дума, че просто едната шегга обективно е била по-смешна от друга. Груповата норма (тази на социума) налага потискане на естествена реакция като смеха при индиректно изразяване на предразсъдъци. Това ясно излага на показ силата на влиянието на груповите норми.

Разгледаната емоционалната карта при поддържането на предразсъдъци и дискриминация е сложна и многогранна, което поставя сериозни изследователски задачи. От една страна, на задълбочен анализ могат да се поставят съвременни мерки за изграждане на равнопоставеност в отношенията като смесени структури на работа и обучение и да се изследва влиянието на контакта при видимо безконфликтни отношения. От друга страна, актуално би било проучването на влиянието на конформизма към социалнонормативни модели, следвани от мнозинството, в т.ч. и псевдонормативни такива върху укрепване и/или засилване на предразсъдъци, както и възможностите, създавани от новия контекст на междугрупови контакти с представителни на малцинствата, включително от имигрантски общности за редуциране на дискриминативните нагласи и поведения.

Изглежда предрасъдъците продължават да живеят в развити и големи страни като САЩ, с дългогодишни наложени мултикултурни политики. Въпреки продължителното съжителство на етнически българи с турци и роми, и приетите конституционни равенства в България, смятам, че отношението към про-малцинствените политики ще е аналогична на това в САЩ.

Като част от ЕС, страната ни възприе културните ценности на съюза и върви по път на толерантност, уважение на индивида и взаимопомощ. Имайки предвид българската социална реалност вярвам, че скритите предрасъдъци продължават да живеят, въпреки анти-дискриминационните течения, наложени отвън.

БЛАГОДАРНОСТИ

Разглежданата тема е част от българо-швейцарския проект „The dynamic nature of interethnic attitudes in Bulgaria: a social psychological perspective”, финансиран от Националната швейцарската фондация за наука (SNSF) и МОН България.

Специална благодарност се изразява към двете институции за подпомагането на младите изследователи в България. Високо се оценява оказваната интернационална помощ и обмен на знания, които мотивират докторантите за последващо развитие в областта на науките.

ЛИТЕРАТУРА

- Ганева, З. (2009). Развитие на етнически стереотипи през детска възраст. София, Валдек
- Зографова, Й. (1992). Проблемът за агитюдите - историко-критичен анализ. Българско списание по психология, 2, 73-87.
- Cakal, H., Hewstone, M., Schwär, G. & Heath, A. (2011). An investigation of the social identity model of collective action and the “sedative” effect of intergroup contact among Black and White. *British Journal of Social Psychology*, pp.606-627.
- Crandall C., Eshleman A. and O'Brien L.(2002). Social Norms and the Expression and Suppression of Prejudice: The Struggle for Internalization. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol.58, No.3, pp.360
- Dixon J., Levine M., Reicher S. & Durrheim K. (2012). Beyond prejudice: Are negative evaluations the problem and is getting us to like one another more the solution?, *Behavioral and brain sciences* 35, pp.411–466
- Dixon, J., Durrheim, K., Tredoux, C., Tropp, L. R., Clack, B. & Eaton, E. (2010a) A paradox of integration? Interracial contact, prejudice reduction and black South Africans' perceptions of racial discrimination. *Journal of Social Issues*, pp. 401–416
- Dixon, J., Durrheim, K. & Tredoux, C. (2007) Intergroup contact and attitudes towards the principle and practice of racial equality. *Psychological Science* pp. 867–872.
- Genovese, E. & Genovese, E. D. (2005). *The mind of the master class*. Cambridge University Press, pp.368
- Jackman, M. R. (1994) *The velvet glove: Paternalism and conflict in gender, class, and race relations*. University of California Press, pp. 282-283, pp. 360-361
- Sherif, M., & Sherif, C. W. (1953). *Groups in harmony and tension*. New York: Harper

NATURE AND SPECIFICS OF PREJUDICE DEVELOPMENT — OVERLOOK ON THE NORMATIVE AND COLLECTIVE ACTIONS OF THE GROUPS

Polimira Miteva

Abstract. *This article will examine the structure of prejudice, its characteristics and some paradox features, related to it. The main supported theses in the work are based on the analysis of John Dixon and Mark Levin's concept of the role of intergroup emotions of the development of prejudice and discrimination (2012) and Crandal's social norm influence over prejudice (2002).*

Keywords: prejudice, social norms, pro-minority politics, intergroup contact